

НЕФТГАЗ КОРХОНАЛАРИДА ГЕОЛОГИЯ-ҚИДИРУВ ИШЛАРИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Умурзоқов Жамолiddин Шербекович, PhD

Тошкент молия институти мустақил изланувчиси,

e-mail: jamoliddin.umurzokov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7662-4210

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF FINANCING GEOLOGICAL EXPLORATION WORKS IN OIL AND GAS ENTERPRISES

Umurzokov Jamoliddin, PhD

Independent researcher of Tashkent Financial Institute,

e-mail: jamoliddin.umurzokov@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7662-4210

JEL Classification: G2, G21

Аннотация: Пандемиядан кейинги давр ва жаҳонда кузатилаётган геосийёсий ўзгаришлар даврида ҳудудларни комплекс ривожлантириши, тармоқлардаги трансформация жараёнлари ва умуман иқтисодий ривожланиш тенденциялари бевосита энергия таъминоти билан чамбарбас боғлиқ эканлигини кўрсатмоқда.

Ёқилғи-энергетика соҳаси, хусусан нефть-газ саноатида, геология-қидирув ишларини олиб боришга йўналтирилган инвестициялар муҳимлигини таъкидлаш лозим.

Геология-қидирув ишларининг алоҳида ёндашув талаб қиладиган табиати, иқтисодий таваккалчилик ва капиталнинг рентабеллиги, тўғридан-тўғри молиялаштириш шакли, ва айниқса инвестициялар оқимини рағбатлантиришида давлат иштирокига бўлган эҳтиёж муҳим.

Бошқа тармоқлар билан солиштирганда, геология-қидирув ишларига инвестиция таваккалчилигининг ортиб бораётганлигини ҳисобга олган ҳолда, геология-қидирув ишларига нодавлат

инвестицияларни кўпайтириш алоҳида аҳамиятли.

Шундан келиб чиққан ҳолда мазкур мақолада миллий иқтисодиётда нефть ва газ саноатида геология-қидирув ишларини ривожлантириш назарияси ва амалиётининг айрим масалалари муҳокама қилинади.

Асосий хулосалар шундан иборатки, геология-разведка ишларини бошқаришнинг қониқарсиз ҳолати кўп жиҳатдан ушбу соҳа самарали тартибга солинмаганлиги билан боғлиқ. Сўнги йиллардаги ишлар натижалари мисолида бутун мамлакат учун умумий бўлган ер қаъридан фойдаланиш муаммоларини тавсифловчи долзарб маълумотлар келтирилган.

Abstract: In the post-pandemic period and the period of geopolitical changes observed in the world, comprehensive development of regions, transformation processes in industries and trends in the development of the economy as a whole show that they are directly related to energy supply.

It is important to emphasize the importance of investments in the fuel and energy sector, particularly in the oil and gas

industry, in conducting geological exploration.

The nature of prospecting requires a special approach, economic risk and return on capital, the form of direct financing, and especially the need for state participation in stimulating the flow of investments.

Given the increased risk of investment in exploration compared to other sectors, increasing private investment in exploration is of particular importance.

Based on this, this article discusses some issues of the theory and practice of development of geological exploration in the oil and gas industry in the national economy.

The main conclusions are that the unsatisfactory state of geological exploration management is largely due to the fact that this field is not effectively regulated. As an example of the results of recent years, up-to-date information describing the problems of subsoil use common to the whole country is presented.

The article discusses certain issues of theory and practice of the development of geological exploration in the oil and gas industry of the national economy.

The main conclusions are that the unsatisfactory state of exploration management is largely due to the lack of effective regulation in this area. On the example of the results of work in recent years, the actual data characterizing the problems of reproduction of subsoil use common to the whole country are given.

Калит сўзлар: *нефть ва газ саноати, геология-қидирув ишлари, инвестициялар, молиявий барқарорликни таъминлаш, саноат, минерал-хом ашё, бургилаш, сейсмоқидирув, самарадорлик.*

Key words: *oil and gas industry, geological exploration, investments, ensuring financial stability, industry, mineral*

raw materials, drilling, seismic exploration, efficiency.

Қириш. Нефть ва газ саноати Ўзбекистон иқтисодий тараққиётида улкан рол ўйнаган ва бундан кейин ҳам ўйнайди. Саноат ишлаб чиқариш структурасининг деярли бешдан бир қисмини эгаллаб, иқтисодиётнинг барча тармоқларига улкан мультипликатив таъсир кўрсатади [1].

Бугунги кунга келиб мамлакатимизда минерал-хом ашё, жумладан нефть ва газ базасини ривожлантириш ва қайта тиклаш борасидаги фаолиятни босқичма-босқич ислох қилиш ва тижоратлаштириш йўли билан геология-қидирув ишларини ташкил этиш тизими тубдан такомиллашиб бормокда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 18 ноябрдаги "Нефть ва газ геология-қидирув ишларини ташкил этиш ва олиб бориш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4522-сонли Қарори ва ушбу қарор доирасида белгиланган вазифаларнинг амалий ижросини таъминлашга йўналтирилган "йўл харитаси"нинг ўрнини алоҳида қайд этиш лозим [2].

Мазкур қарорнинг 4-иловасига мувофиқ шакллантирилган йўл харитасида "Ўзбекнефтгаз" АЖ томонидан салоҳиятли чет эл инвесторлари билан илгари имзоланган шартномалар доирасида янги инвестиция лойиҳалари илгари сурилишини эътиборга олган ҳолда тизимли равишда инвестиция объектлари портфелини шакллантириш (жумладан геологик ва бошқа маълумотлар) ва улар тўғрисида салоҳиятли хорижий инвесторларни хабардор қилиш вазифаси юклатилган.

Сўнгги йилларда иқтисодиётда юз бераётган таркибий ўзгаришлар,

худудларни комплекс ривожлантириш, маҳаллий саноат ва кластерлар фаолиятини ривожлантириш, тармоқлардаги трансформация жараёнлари иқтисодийнинг жадал ривожланиши етарли энергия таъминоти билан чамчарбас боғлиқ эканлигини кўрсатмоқда [8]. Келгуси 10-15 йил давомида иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини йилига камида 7-8 фоизни ташкил этиш муаммосини ҳал этиш нафақат мамлакат иқтисодий энергия ресурслари билан таъминлайдиган нефть-газ секторининг барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилган жиддий саъй-ҳаракатларсиз мумкин эмас [1].

Ҳозирда энергия манбаларини диверсификация қилиш бўйича изчил ишлар олиб борилмоқда. Шу билан бирга, геология қидирув ишлари, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ва нархларни шакллантириш ишларининг самарасизлиги республика иқтисодиёти ва аҳолисининг энергия ресурслари билан тўлиқ таъминланмаслигига, нефть-газ тармоғи корхоналари молиявий ҳолатининг ёмонлашувиغا олиб келди. Жумладан, сўнгги 20 йилда табиий газ қазиб олиш ҳажми 8 фоизга ошгани ҳолда мамлакат корхоналари томонидан уни қазиб олиш ҳажми 29 фоизга пасайди, 2008-2018 йилда тасдиқланган табиий газ захиралари 4 фоизга қисқарди, ўтган 5 йил давомида табиий газнинг табиий захиралари ўрнини тўлдириш бўйича ўртача кўрсаткич 70 фоизга яқин ҳажмни ташкил этди [3].

Материал ва метод. Саноат тармоқларида муҳим таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва инвестицион фаолликни таъминлашда нефть-газ саноатнинг ўрни муҳим аҳамиятга эга. Геология-қидирув ишларини ташкил этиш тизимини

такомиллаштиришнинг нефть-газ корхоналари молиявий барқарорлигини таъминлашдаги аҳамияти турли иқтисодчи олимлар томонидан тадқиқ қилинган.

Хусусан, Ахатов А.Г., Ильинский А.А., Муслимов Р.Х. тадқиқотларида ташкилий механизмдаги устуворлик инвестицияларни жалб этишга йўналтирилганлиги билан бирга инвестицион самарадорликни ошириш жараёнига мақсадли эътибор қаратиш зарурлиги қайд этилган.

Бундан ташқари, Герт А.А. тадқиқотларида бошқарув қарорларининг нефть-газ корхоналари фаолияти самарадорлигини таъминлашдаги ўрни тадқиқ этилган.

Арбатов А. томонидан нефть-газ саноатида интеграцияланмаган компанияларни шакллантириш йўллари кўриб чиқилган. Бунда у ресурс базасининг асосий ривожланиш босқичига ўтиши ва умумий иқтисодий вазиятнинг тубдан ўзгариши кичик бизнеснинг пайдо бўлишига ёрдам беришини айтган.

Натижалар. 2017-2018 йилларда молиявий маблағларнинг етишмаслиги ва моддий-техник ресурсларнинг тақчиллиги натижасида табиий газ қазиб олишнинг ўсиши прогноз кўрсаткичларига нисбатан 40 фоиз атрофида бўлди. Бунинг асосий омилларидан бири углеводород захираларини ўстириш кўрсаткичларини сўнгги йилларда пасайиб кетгани билан ҳам изоҳланади. Хусусан, сейсмоқидирув 3Д ишлари 2019 йилда 2500 кв.км ташкил қилган бўлса, 2020 йилда 30 кв.км.га тенг бўлди. Сўнгги икки йилда табиий газ захирасини ўстириш даражаси 47,8 фоиз газ конденсатиники эса 59,5 фоиз даражасида бўлганини кўриш мумкин (1-жадвал).

Ўз навбатида, углеводород захираларини ўстириш даражасининг пастлиги ажратилган капитал қўйилмалар ҳажмининг етарли эмаслиги билан изоҳланади.

Йиллар давомида янги конларни очиш учун геология-қидирув ишларига етарли даражада инвестиция жалб этилмаганлиги ва янги майдонлар ўзлаштирилмаганлиги, моддий техника базасининг янгиланмаганлиги,

модернизация ишларининг бажарилмаганлиги, маҳаллий ихтисослашган корхоналар билан ўзаро ҳамкорликнинг мураккаблиги, энергетика тармоғида эркин бозорга ўтиш ислохотларининг кечикиши, иқтисодиёт тармоқларида энергия сарфи юқорилигича сақланиб қолаётганлиги табиий газни қазиб чиқариш ва барқарор етказиб бериш жараёнларига ўзининг салбий таъсирини кўрсатмоқда.

1-жадвал

“Ўзбекнефтгаз” АЖда 2019-2021 йилларда углеводород захираларини ошириш кўрсаткичлари [3]

Кўрсаткичлар	Ўлчов бирлиги	2019 йил	2020 йил		2021 йил	
			амалда	ўши суръати, (фоизда)	прогноз	ўши суръати, (фоизда)
Сейсмоқидирув ишлари	3Д кв. км	2500	750	30	1370	182,7
Янги майдонларни излов бурғилашга жорий қилиш	майдон	11	6	54,5	19	316,7
Излов-қидирув параметрик бурғилаш ва	минг пог.м	96,7	76,4	79	170,0	222,5
Кудукларни курилиш билан тугатиш	бирлик	44	33	75	50	151,5
Углеводород захираларини ўстириш, шундан:						
табиий газ	млрд.м.куб.	42,04	20,1	47,8	35,0	174,2
конденсат	минг.т.	1700,0	1012,0	59,5	900,0	88,9
Геология қидирув ишлари учун капитал қўйилмаларни ўзлаштириш	млрд.сўм	979,5	572,5	58,4	1200,0	209,6

Республикада геология-қидирув ишларининг етарли бажарилмаслиги, нефть ва газга истиқболли майдонларнинг танқислиги, бир қатор инвестиция блокларининг бўш турганлиги сабабли захираларни кўпайтириш тобора қийинлашиб бормоқда.

Бу ҳолат республика истеъмолчиларнинг эҳтиёжини қондириш

учун тезкор равишда қўшимча газ захираларини топиш ва қазиб олиш ҳажмларини кўпайтириш зарурлигини кўрсатмоқда. Акс ҳолда, Республикада мавжуд табиий газ захиралари тахминан кейинги 30-35 йил ичида қазиб олиб тугатилиши ва тўлиқ газ импортига ўтилиши мумкин. Қазиб чиқариш тобора ортиб боришини эътиборга олган ҳолда

тўлиқ газ импортига боғланиб қолиш муддати янада қисқариши мумкин.

Юқоридаги муаммоларнинг энг асосий сабабларидан бири Республикадаги истиқболли ҳудудлардан 40 фоиздан зиёдроғи хорижий ва қўшма корхоналар ихтиёрида бўлса қолганлари эса Тоғ кон саноати ва геология вазирлиги ҳамда "Ўзбекнефтгаз" АЖ ихтиёрида эканлиги билан ҳам изоҳланади [3].

Бундан ташқари, 2017-2021 йилларда "Ўзбекнефтгаз" АЖ геология-қидирув ишлари учун прогнозга нисбатан 62 фоиз маблағ ажратилган. Натижада, энг сўнггиси 2008 йилда ишлаб чиқарилган бурғилаш ускуналари модернизация қилинмаган ва уларнинг барчаси ўз иш ресурсларини ўтаб, юқори даражада таъмиргалаб ҳолатга келиб қолган, уларни 6000 метргача ва ундан ортиқ чуқурликларга ҳамда юқори қувватларда ишлатиш имконияти мавжуд эмас. Бу эса қудуқларда бурғиланган оралиқларни қайта тиклаш учун қўшимча вақт, маблағ ва бошқа ресурсларнинг такроран сарфланишини келтириб чиқармоқда.

Бундан ташқари, 2020 йилга қадар геология-қидирув ишларини амалга ошириш ва назорат қилиш бўйича ишлаб чиқариш ва сервис ташкилотлари ҳамда улардаги 3Д ускуналари, бурғилаш дастгоҳлари ва бошқа жиҳозлар "Ўзбекнефтгаз" АЖ таркибидан чиқариб юборилган. Ҳозирда ушбу корхоналарнинг асосий буюртмачиси "Ўзбекнефтгаз" АЖ бўлишига қарамадан, улар билан ҳамкорлик қилишда бир қатор бюрократик тўсиқлар юзага келмоқда.

Яна бир жиҳат республикада нефть ва газ геология-қидирув ишларини амалга ошириш бўйича ягона дастурнинг йўқлиги сабабли табиий газ захираларини ўстириш қониқарсиз ҳолда. Шу сабабли

нефть ва газ геология-қидирув ишларини ягона тизим остида қайта ташкил қилиш ва бу орқали келгуси 10 йиллик учун истиқболли Дастурни ишлаб чиқиш зарурияти юзага келган.

Конларда захиранинг ва қатлам босимининг кескин камайиши натижасида қазиб чиқарилаётган табиий газнинг қарийб 95 фоиздан ортиғи мураккаб технологик қурилмаларга эга бўлган сиқув компрессор станциялари ёрдамида қазиб чиқарилмоқда ва бу ўз навбатида газ қазиб олишда ўз эҳтиёжига ишлатиш ва технологик йўқотишлар сарфини тобора ортиб боришига олиб келмоқда.

Мунозара. Ўзбекистан Республикаси Президентининг 2019 йил 18 ноябрдаги "Нефть ва газ геология-қидирув ишларини ташкил этиш ва олиб бориш тизимини такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-4522-сонли Қарорида белгиланган вазифаларнинг амалий ижросига йўналтирилган чоратадбирлар этиб қуйидагилар белгиланган:

1. Хорижий инвесторлар томонидан инвестиция блоклари бўйича тақдим этилган материалларни ўрганишни тезлаштириш ва ер қаърини геологик жиҳатдан ўрганиш бўйича ҳамкорлик қилишни давом эттириш мақсадга мувофиқлиги тўғрисида қарорлар қабул қилиш;

2. Инвестицияларни жалб қилиш мақсадида нефть ва газ учун устувор геологик объектлар рўйхатини ишлаб чиқиш;

3. Тақдимот материаллари, геологик ва бошқа маълумотлар (график иловалар ва тахлилий маълумотлар) билан инвестиция объектлари портфелини тайёрлаш;

4. Давлат геология қўмитасининг расмий веб-сайтида тақдимот материаллари билан бирга инвестицион

таклифлар портфелини жойлаштириш ҳамда уларни бошқа расмий усулларда тарқатиш, шу жумладан салоҳиятли инвесторларни жалб қилиш мақсадида чет элларда ўтказиладиган бизнес тадбирларда қатнашиш ва "road-show" тақдимотларини ўтказиш.

Бу каби қатор ҳолатлар мамлакатимиз нефть-газ корхоналари инвестицион фаолиятини такомиллаштиришда асосан ташкилий механизмга устуворлик берилишини намён этади [4].

Ташкилий механизмдаги устуворлик инвестицияларни жалб этишга йўналтирилганлиги билан бирга, инвестицион самарадорликни ошириш жараёнига мақсадли эътибор қаратиш зарур [5].

Айниқса, мамлакатимиз нефть-газ корхоналарига асосан, маҳсулотни қазиб олиш ва қайта ишлашда техник-технологик соҳага йўналтирилган, шунингдек ўзлаштирилиши режалаштирилаётган конлар ҳисобига инвестицион сарфлар ҳажми юқори эканлиги алоҳида эътибор талаб этади [6].

Бу эса, ўз навбатида, тармоқда инвестицион самарадорлик кўрсаткичларини доимий (мўътадил) суръатларини сақланиб қолиниши ва инвестицион риск даражасини ортиб бориш хавфини юзага келтиради. Бу борада хориж тажрибасига асосланган қуйидаги ташкилий-иқтисодий механизмларни амалга оширишга устуворлик бериш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- нефть-газ корхоналарининг ривожланиш векторига мувофиқ инновацион ва углеводородларни чуқур қайта ишлашга йўналтирилган инвестиция лойиҳалари учун халқаро технологиялар трансфертини

таъминловчи давлат-хусусий шерикчилик механизмидан фойдаланиш;

- соҳадаги трансмиллий корхоналар билан биргаликда маҳаллий инвесторлар билан ҳам турли хил самарали усулларни (маҳсулотни тақсимлаш битими, концессиялар, қўшма корхоналар, биргаликда қазиб олиш ва ҳоказо) қўллаш ҳисобига интенсив ҳамкорликни кенгайтириш;

- давлат-хусусий шерикчилик механизмини йўлга қўйишда жамоатчиликни кенг жалб қилиш ҳисобига шаффоф танлов, аукцион ва тендерлар ўтказиш;

- нефть-газ корхоналари инвестиция лойиҳаларининг ўзаро уйғунлиги, узвийлиги, иқтисодий жихатдан самарадорлиги ва мантиқийлигини баҳолаб боровчи платформани шакллантириш;

- инвестицияларни баҳолаш бўйича ягона электрон платформанинг яратилиши инвестиция жараёнлари самарадорлиги сезиларли равишда оширади, уларни баҳолашда мустақил ва объектив қарашни юзага келтиради, молиявий моделни яратилиши ва нархларни ҳисоблашда бозор механизмларига асосланган услубни шакллантириш ва бошқалар.

Хулоса. Ҳозирги босқичда мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришнинг юқори суръатларини сақлаб қолиш мақсадида маҳаллий нефть-газ саноатини ривожлантиришнинг асосий "устувор вазифаси – бу углеводород ресурслари захиралари ва қазиб олиш ҳажмини пасайишининг салбий тенденцияларини бартараф этиш" [7], унинг барқарорлигини таъминлашдир .

Маҳаллий нефть ва газ саноатининг сўнгги йилларда ривожланиш тендецияси таҳлили асосида асосий урғуни геология-

қидирув ишлари ҳажмини кескин ошириш, соҳага хусусий инвесторлар ва илғор хорижий компанияларни кенг жалб қилиш, истиқболли майдонларда геология-қидирув ва конларда қазиб олиш ишларига шаффоф механизмларни киритиш каби мақсадларга қаратиш лозим деб ҳисоблаймиз.

Бунда шу жумладан қуйидаги тақлифларни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

Биринчидан. Барча ер қаъри фойдаланувчилари томонидан тегишли ҳудудларда геология-қидирув ва углеводород қазиб чиқариш ишларини яхлит тизим асосида олиб борилиши учун Тоғ кон саноати ва геология вазирлигида геология-қидирув ишлари билан шуғулланувчи бўлинмалар таркибий тузилмасини трансформация қилиш, шу жумладан нефть ва газ соҳасига доир функция ва вазифалари "Ўзбекнефтгаз" АЖга юклаш.

Иккинчидан. Республикада нефть-газ геологияси ва геофизикаси билан шуғулланувчи асосий корхона "Ўзбекгеофизика" АЖни "Ўзбекнефтгаз" АЖ тасарруфига ўтказиш ва унинг фаолиятини қайта ташкил этиш.

Учинчидан. Республика ҳудудида инвесторларга тақдим этилган инвестиция блоклари, углеводород конлари ва истиқболли майдонларни хатловдан ўтказиш, уларда амалга оширилган ишлар таҳлил қилиш ва фойдаланилмаётган объектларни биринчи навбатда "Ўзбекнефтгаз" АЖга ва ундан кейин бошқа салоҳиятли инвесторларга аниқ вазифаларни белгилаган ҳолда топширишни ташкил қилиш

Тўртинчидан. Геология-қидирув ва қазиб чиқариш ишлари доирасида Устюрт

ва Бухоро-Хива каби ҳудудларнинг 6 минг метргача ва ундан чуқур қатламларида янги углеводород конларини топиш, қўшимча захираларни аниқлаш ва табиий газ қазиб чиқариш учун махсус дастгоҳлар, техникалар, ускуналар ва бошқа замонавий моддий техника ресурсларини харид қилиш ва мавжудларини тубдан модернизация қилиш ва капитал таъмирлаш хизматларни кўрсатиш бўйича хорижий етакчи ишлаб чиқарувчи заводлар, компаниялар ва уларнинг вакиллари билан музокаралар ўтказиш йўли билан энг мақбул тақлифларни танлаб олиш орқали амалга ошириш.

Бешинчидан. Чуқур истиқболли қатламларни ўзлаштириш ишларини самарали ташкил этиш мақсадида етакчи хорижий компаниялар ҳамда малакали экспертларни музокара асосида жалб этиш орқали жаҳондаги илғор тажрибани татбиқ этишни ташкиллаштириш.

Ўйлаймизки, юқорида кўрсатиб ўтилган муаммоли масалаларнинг бартараф этилиши ҳамда нефть ва газ геология-қидирув ишларининг етарли даражада молиялаштирилиши натижасида 2023-2026 йилларда "Ўзбекнефтгаз" АЖ томонидан геология-қидирув ишлари доирасида 4500-5000 метр чуқурликдаги, кейинчалик эса 5000-6000 метр чуқурликдаги юқори истиқболли деб баҳоланган майдонларнинг табиий газ ресурсларини баҳолаш, янги майдонларни бурғилашга киритиш, углеводород захираларини кўпайтириш бўйича тадбирларни самарали ишлаб чиқиш ва амалга ошириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзамахмудов Ж., Рахматуллаев Х. и группа авторов. Совершенствование системы управления в нефтегазовом секторе. Аналитический доклад 2013/11. Центр экономических исследований (ЦЭИ) при содействии проектов ПРООН «Содействие модернизации, ускорению реформ и трансформации».
2. Ўзбекистон Республикаси қонунчилик маълумотлари миллий базаси (lex.uz). Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 18 ноябрдаги “Нефть ва газ геология-қидирув ишларини ташкил этиш ва олиб бориш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4522-сонли Қарори.
3. “Ўзбекнефтгаз” АЖнинг расмий ахборот сайти www.ung.uz ахборот-статистик маълумотлари.
4. Умурзоқов Ж.Ш., Бакиева И.А. Ўзбекистонда нефть газ саноати корхоналарини трансформациялаш ва таркибий ўзгаришларни амалга ошириш динамикаси. “Agro biznes inform” иқтисодий-ижтимоий, илмий оммабоп журнали (1) 1 2022, ISSN 2010-9024, 44 б.
5. Ахатов А.Г., Ильинский А.А., Муслимов Р.Х. Планирование бизнеса на горно-геологических предприятиях. М.: Недра, 1997.
6. Герт А.А. Обоснование эффективности управленческих решений в нефтегазовом бизнесе. «СНИИГГи МСа» Новосибирск 1999 г.
7. Арбатов А. Пути становления российских неинтегрированных компаний. Переход сырьевой базы на зрелую стадию развития и коренное изменение общей экономической ситуации способствовали зарождению небольших форм бизнеса. Нефтегазовая вертикаль. №4, 2001.
8. Умурзоқов Ж.Ш., Бакиева И.А. Ички ва глобал интеграция жараёнларида Ўзбекистон нефть-газ саноати корхоналари трансформацияси. “Agro biznes inform” иқтисодий-ижтимоий, илмий оммабоп журнали (3) 5 2022, ISSN 2010-9024, 139 б.